

Ситуація у сфері культури: виклики та події

Валевський О. Л., *д.держ.упр., с.н.с., провідний науковий співробітник
відділу розвитку політичної системи*

Литвиненко О. М., *к.філос.н., головний консультант
відділу розвитку політичної системи*

За даними Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП) станом на 31 березня 2022 р., унаслідок широкомасштабної воєнної агресії РФ зафіксовано 135 епізодів воєнних злочинів проти культурної спадщини України. Зокрема, пошкоджено 25 об'єктів історичної забудови (старовинні будівлі другої половини ХІХ – початку ХХ ст.), 10 пам'ятників (меморіальні стели або скульптури), 12 музеїв та історико-культурних заповідників, 6 театрів і кінотеатрів. Постраждало 59 релігійних споруд¹.

Повний масштаб руйнувань поки оцінити неможливо через інтенсивні бойові дії, що тривають, та відсутність зв'язку з тимчасово невідконтрольними Україною територіями. Так само неможливо наразі оцінити вартість пошкоджених і зруйнованих культурних об'єктів.

Міністерство культури та інформаційної політики України створило окремий ресурс для документування скоєних армією РФ воєнних злочинів проти людяності та об'єктів культурної спадщини².

У подальшому має бути створений загальнонаціональний реєстр зруйнованих і пошкоджених об'єктів історичної спадщини і культурних закладів, розроблено єдину методiku визначення обсягів матеріальних і фінансових ресурсів, необхідних для їх відновлення та реставрації. Доцільною стане ініціатива щодо організації спеціального міжнародного фонду для підтримки післявоєнного відновлення об'єктів культурної спадщини та закладів культури.

Також необхідно ініціювати виключення Росії з міжнародних культурних організацій, таких як UNESCO (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури), ICOMOS (Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць), ICCROM (Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей), аж до зміни засад її внутрішньої та зовнішньої політики щодо усунення правових та інституційних передумов збереження авторитаризму. РФ має впровадити реальну демократію в державний устрій та внутрішньополітичні відносини, дотримувати принципи взаємодії з іншими країнами, що ґрунтуються на засадах рівноправ'я, миролюбності й добросусідства.

Україна має стати ініціатором змін і доповнень до міжнародного законодавства у сфері культури (передусім до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту)

¹ МКІП зафіксовано 135 епізодів воєнних злочинів росіян проти культурної спадщини в Україні / Міністерство культури та інформаційної політики України : офіц. сайт. 2022. 1 квіт. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7021.html>

² Збираємо свідчення злочинів проти культурної спадщини, вчинених російськими окупаційними військами на території України / Міністерство культури та інформаційної політики України : офіц. сайт. URL: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua>

з метою посилення правової відповідальності за руйнування та знищення культурних об'єктів під час війни та на тимчасово окупованих територіях, упровадження в міжнародне право санкційних механізмів, які діятимуть навіть у разі неприєднання держави-агресора до відповідного міжнародного документа.

Під час війни російські окупанти та їхні поплічники намагаються артикулювати на тимчасово захоплених ними територіях України свою версію історії, одночасно викорінюючи будь-які вияви українського історичного дискурсу.

Так, за повідомленням засобів масової інформації, на територіях Луганської, Донецької, Чернігівської та Сумської областей спостерігалися випадки вилучення з бібліотек підрозділами російської «воєнної поліції», котрі виконують не лише репресивні, а й ідеологічні функції, української історичної та художньої літератури, яка за змістом і спрямованістю не зіставна з кремлівською пропагандою. Зокрема, було вилучено книжки, в яких висвітлюється історія українських Визвольних змагань, Помаранчевої революції, Революції Гідності, АТО/ООС, а також шкільні підручники з історії.

Окупанти також склали списки історичних осіб, пам'ять про яких повинна бути стерта із суспільної свідомості українців. Це, зокрема, Іван Мазепа, Симон Петлюра, Степан Бандера, Роман Шухевич, В'ячеслав Чорновіл³.

У тимчасово захоплених російськими військами населених пунктах деяких регіонів України окупанти діють за моделлю формування в місцевого населення нової історичної пам'яті, яка вже була апробована на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, – там передбачається впровадження викладання історії в школах за російськими програмами та підручниками. Це створює серйозний виклик для українських інституцій, зокрема Українського інституту національної пам'яті. Очевидно, що необхідно й далі проводити гуманітарну роботу, зокрема культурну, спрямовану як на зміцнення суспільної консолідації, так і на подолання травматичних наслідків війни.

МКІП та недержавні організації у сфері культури та мистецтв докладають спільних зусиль, які спрямовані на протидію поширенню російського культурного впливу у світі. Завдяки цьому десятки авторитетних міжнародних культурних інституцій, музеїв, театрів, кінофестивалів, фондів, галерей, виставок, творчих колективів, підтримуючи Україну, відмовилися від співпраці з представниками російської культурної сфери⁴. Міжнародні культурні санкції мають бути такими саме ефективними і системними, як і економічні.

Одночасно триває робота щодо радикального зменшення присутності російського культурного впливу в Україні. Запроваджено додаткові санкції проти російських культурних діячів, які публічно підтримали широкомасштабну воєнну агресію РФ проти України⁵.

З метою недопущення культурного та інформаційного впливу держави-агресора Державний комітет телебачення та радіомовлення України призупинив видачу дозволів на ввезення видавничої продукції з території РФ, а також зупинив дію тих, що були надані раніше. Крім того, Держкомтелерадіо звернувся з листами до обласних та Київської військових адміністрацій вжити невідкладних заходів щодо недопущення розповсюдження в місцевих бібліотеках книжкової продукції, виданої в РФ⁶.

Незважаючи на воєнний стан, заклади культури та мистецтв поступово розпочинають свою роботу. Кожен із них готуватиме свою програму та працюватиме за власним графіком, дотримуючись при цьому вимог воєнного стану. Це робиться з метою використання засобів культури як «м'якої» сили задля консолідації суспільства та подолання соціально-психологічних наслідків широкомасштабної воєнної агресії РФ проти України⁷.

³Карловський Д. Окупанти на захоплених територіях борються з підручниками історії, Стусом і Бандерою. Українська правда. 2022. 24 берез. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/24/7334252/>

⁴Близько 100 культурних інституцій відправили російську культуру в бан / Міністерство культури та інформаційної політики України : офіц. сайт. 2022. 28 берез. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7008.html>

⁵Міністерство культури та інформаційної політики розширило санкційний список пропутінських діячів / Міністерство культури та інформаційної політики України : офіц. сайт. 2022. 28 берез. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7002.html>

⁶Держкомтелерадіо закликає книгарні та бібліотеки не розповсюджувати книги держави-агресора / Державний комітет телебачення та радіомовлення України. URL: <http://surl.li/bsjyc>

⁷З 1 квітня в Україні поступово розпочнуть роботу заклади культури та мистецтв / Міністерство культури та інформаційної політики України : офіц. сайт. 2022. 30 берез. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7014.html>